

Herdenkingsrede 2014

staatssecretaris Martin van Rijn van VWS bij de herdenking van het Oranjehotel in Scheveningen, zaterdag 27 september 2014

Dames en heren, jongens en meisjes,

Zeventig jaar na het begin van de bevrijding, bijna zeventig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, staan wij hier om te gedenken bij het Oranjehotel, een historische plek. Een plek waar zij die moedig verzet boden tegen de overheersers, vaak de ultieme prijs voor onze vrijheid betaalden.

Hun nalatenschap is onze vrede, onze vrijheid.
Een kostbare erfenis. Hun verzet van toen, is nog uiterst actueel vandaag.

Wij herdenken vandaag de mannen en vrouwen die in verzet kwamen tegen de Duitse bezetter. Dat deden zij in de steden en op het platteland. Dat gebeurde vanuit alle lagen van de bevolking, vanuit allerlei beroepsgroepen, vanuit allerlei politieke stromingen en kerkelijke gezindten.

Zij, die vochten voor de vrijheid en hier het leven lieten, vochten voor de toekomst. Hun eigen toekomst en die van ons. Wij zijn het aan hen verplicht om dat te herdenken. Dat doen we vooral om de herinnering levend te houden. Om de lessen uit de oorlog door te geven aan nieuwe generaties.

Wat kunnen we leren van de oorlog?

Hoe kunnen we voorkomen dat mensen opnieuw worden vermoord vanwege hun geloof, uiterlijk of seksuele voorkeur?

Vrede en vrijheid mogen we nooit als vanzelfsprekend gaan beschouwen. Die erfenis behoort tot onze kostbaarste bezittingen.

Veel van de aanwezigen oud en jong – zetten zich in om die herinnering levend te houden. Ieder doet dat op zijn of haar manier: in de politiek, de wetenschap, het maatschappelijk leven, op scholen en in verenigingen. Zoals de leerlingen van Mariscollege Belgisch Park die het Oranjehotel geadopteerd hebben en die jaarlijks bij deze herdenking aanwezig zijn. Net als de kinderen van Scouting Sint Joris, die straks helpen met het dragen van de kransen.

Graag wil ik u vertellen over twee verzetsmensen die hier in het Oranjehotel gevangen zaten. Om te beginnen met Koos Vorrink.
Ik citeer uit zijn gedachtengoed.

*“Oorlog is niet onontkoombaar; het geloof in vrede is sterker.
Wat mensen bindt, is waardevoller dan wat mensen scheidt.”*

Dat is waar Koos in geloofde. Heilig in geloofde.

Hij werd in 1891 geboren en werkte aanvankelijk als onderwijzer. De gevolgen van de Grote Oorlog, de Eerste Wereldoorlog en de Russische Revolutie maakten veel indruk op de jonge Koos. Het motiveerde hem om politiek actief te worden. Hij werd lid van de Sociaal Democratische ArbeidersPartij en was jarenlang voorzitter van de jeugdbeweging, de Arbeiders Jeugd Centrale.

Koos verkondigde overal zijn mening: hij hield toespraken, publiceerde brochures en pamfletten. Oorlog, vrede en solidariteit waren thema's die hem bewogen. Voor hem was oorlog een monster dat talloze mensenlevens eiste. Daarom propageerde hij het belang van een internationale rechtsorde met als ultieme doel: wereldvrede. Democratie was een voorwaarde voor het realiseren daarvan.

Koos werd in 1934 tot voorzitter van de SDAP gekozen. Ook was hij lid van de Eerste Kamer. Na de capitulatie van Nederland sloot hij zich aan bij het verzet. Met journalist Frans Goedhart begon hij in 1941 een illegale krant: het Parool.

Maar in 1943 ging het mis. Hij werd opgepakt op verdenking van lidmaatschap van het verzet tegen de Duitse bezetter. Korte tijd zat hij hier, in het Oranjehotel, gevangen. Hij werd gemarteld om bekentenissen af te dwingen. Om anderen te verraden. Maar Koos bleef overeind. Uiteindelijk werd hij overgebracht naar het gevangenenkamp Haaren in Noord-Brabant, om te eindigen in concentratiekamp Sachsenhausen. Hij overleefde en zette zijn politiek werk voort in een bevrijd land. Een vrij en democratisch Nederland. Zijn inspanningen waren niet voor niets.

De tweede verzetsstrijder over wie ik wat wil vertellen, is Edmund Peter Wellenstein. Iedereen noemde hem 'Mom'. Geboren in 1919 dus van een andere generatie als Koos Vorrink. En, dames en heren, hij is vandaag hier aanwezig. Mom – ik noem jou ook gewoon maar even zo – het is voor mij een eer om jou hier vandaag te ontmoeten.

Je studeerde natuurkunde in Delft. En je hoorde op 22 november 1940 dat Joodse hoogleraren en stafleden van de Delftse Hogeschool allemaal werden geschorst. Op last van de Duitse bezetter. 3000 Delftse studenten besloten om te staken. En jij was een van hen.

Het was de eerstestaking tegen Jodenvervolging in Nederland. De Duitsers namen meteen maatregelen: ze sloten de opleiding en verboden het georganiseerd studentencorps. Mom werd verraden, opgepakt en kwam in het Oranjehotel terecht. Twee maanden zat hij hier, daarna werd het kamp Amersfoort. Daar was hij getuige van de moord op Russische krijgsgevangenen. Mom overleefde de oorlog en zorgde voor de gepaste herdenking van de Russische slachtoffers.

Mom ging werken bij het ministerie van Buitenlandse Zaken en speelde als diplomaat een actieve rol in de opbouw van transnationale Europese instellingen. Deze richtten zich op economische en politieke samenwerking. Het Verdrag van Maastricht leidde in 1951 tot de EGKS, de Europese Gemeenschap voor Kolen Staal, de voorloper van de Europese Unie. Een economisch samenwerkingsverband behoeft van de wederopbouw. Ook Duitsland zat daarbij.

De initiatiefnemers wilden allemaal het zelfde: duurzame vrede in Europa door internationale solidariteit tussen landen die tot voor kort elkaars vijanden waren. Een prestatie van historisch formaat!

Mom Wellenstein speelde voor Nederland hierin een leidende diplomatieke rol. Voor zijn actieve inzet gedurende bijna drie decennia kreeg hij van de Europese Commissie een hoge onderscheiding.

In 2003 vroeg het Oranjehotel aan Mom of hij hier de herdenkingsrede wilde houden. Hij was vereerd en deelde in een mooie toespraak zijn herinneringen. Graag wil ik hier uit citeren, waarin Mom vertelt hoe blij hij was toen hij een kamergenoot kreeg.

Er was weliswaar geen tweede slaapplek, maar in de overblijvende ruimte kon precies nog een matras op de grond worden gelegd, die overdag op het bed werd gestapeld. Aangezien men overdag toch niet mocht liggen, maakte dat niets uit. De toiletemmer met het houten deksel en het wasbakje werden broederlijk gedeeld, net als de extra's, biscuits, suiker, die ik na enige tijd van buiten mocht krijgen.

Koos Vorrink en Mom Wellenstein.

Twee moedige mensen. Burgers die het waagden zich te verzetten tegen onderdrukking en tirannie. Twee prominente Nederlanders, twee prominente Europeanen, twee wereldburgers die opkwamen voor vrede en democratie, recht en solidariteit. Die het uiterste van zichzelf hebben gegeven om er voor te zorgen dat dit nooit weer zou gebeuren.

Nooit weer.
Maar hoe?

De ervaring met tirannie en genocide werd gevat in morele ijkpunten. Na de oorlog gaven deze richting aan de politiek en aan de samenleving.

Zo'n ijkpunt was het streven naar en verzekeren van vrede.

Zo'n ijkpunt was het vestigen en sterken van democratie.

Zo'n ijkpunt was ook het verzekeren van een rechtsorde: nationaal en in toenemende mate internationaal.

Dit op basis van solidariteit, tussen politiek en religieus andersdenkenden. Tussen rijk en arm. Hier en wereldwijd. Het ultieme doel daarbij is een volwassen, pluriforme samenleving. Een samenleving waarin iedereen zijn plaats vindt en zich thuis voelt. Een samenleving van mensen die in vrede leven en daadwerkelijk vrij kunnen zijn.

Het overdragen van deze burgerschapswaarden is een taak van iedereen. Van individuele burgers, van maatschappelijke organisaties, van de politiek. Dat gebeurt thuis, in de wijk, in verenigingen, op het werk, in het parlement, overal waar mensen samenkomen.

Ook het onderwijs vormt een belangrijke arena voor het leren en in de praktijk brengen van burgerschapswaarden: in lessen geschiedenis en maatschappijleer, en in de manier waarop leerlingen met elkaar om leren gaan.

Waar het vooral om gaat is dat we nieuwe generaties jongeren confronteren. Niet alleen met die afschuwelijke geschiedenis, maar ook met de keuzes die ze kunnen maken rond vrijheid en democratie.

Hoe zou ik me gedragen?

Wat zou ik doen?

Aan wie zou ik een voorbeeld nemen?

Dat zijn vragen die jongeren zich moeten stellen.

De historische oorlogslessen op scholen hebben daarom mijn aandacht. Ik wil kijken hoe we deze lessen kunnen verbinden met de morele oorlogslessen. Met onze burgerschapswaarden. Ik zie dat als een investering in de toekomst.

Uit recent onderzoek blijkt veel mensen, vooral jongeren, grote belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog hebben. Dat zien we ook aan de snelle groei van het aantal bezoekers van oorlogs- en verzetmusea. Dat niet alleen, ook het aantal musea, herinneringscentra en monumenten neemt sterk toe. In 2014 en 2015 – zeventig jaar na de oorlog – vindt er haast wekelijks een onthulling of opening plaats.

Vaak worden plaatselijke of regionale gebeurtenissen gememoreerd. In Foxhol werd onlangs een oorlogsmonument onthuld ter herinnering aan drie verzetshelden en omgekomen dorpsgenoten. In Amsterdam bestaat het plan om een wand te realiseren met de namen van alle Joodse oorlogsslachtoffers. In Nijmegen – een stad die in de oorlog hard getroffen is – zijn plannen voor een Vrijheidsmuseum.

Diezelfde stad Nijmegen toonde vorige week bij de herdenking van 70 jaar Market Garden de potentie om verhaallijnen te verbinden. Eerder dit jaar werd de Liberation route geopend. Zowel in Brussel, als op de stranden van Normandië, als tijdens het staatsbezoek aan Polen. Het verhaal van de bevrijding leidt langs authentieke plaatsen in diverse landen. Het biedt een confrontatie met delen van dit verhaal voor toevallige passanten, voor toeristen, voor schoolkinderen.

Het grotere verhaal van vervolging, van verzet, van burgergetroffenen op diverse plekken, in binnen- en buitenland kunnen we op vergelijkbare wijze aan elkaar verbinden. En daarmee dichterbij mensen brengen. Ik neem met grote belangstelling kennis van deze bewegingen in het museale en herinneringslandschap. En ik moedig initiatieven hiertoe van harte aan, van het Nationaal Comité 4 en 5 mei of private fondsen.

De getuigen die de oorlog hebben meegemaakt, zullen er over enkele decennia niet meer zijn. En zo verandert er ook wat in de herinnering. We zullen daarom meer moeten investeren in kennis over de gebeurtenissen. Om de soms complexe geschiedenissen op jonge mensen helder over te brengen, is samenwerking nodig. Belangrijk is om kennis uit te wisselen over wat jongeren interesseert en op welke wijze je hen kan raken. En hoe je daar moderne middelen van kennisoverdracht voor in kan zetten. Dat vereist een professionele aanpak.

Samenwerking is ook nodig om verhalen van verschillende instellingen aan elkaar te verbinden. Zodat jongeren oorlog en verzet in al hun diversiteit beter kunnen begrijpen.

In het verhaal van de Tweede Wereldoorlog draagt het Oranjehotel een belangrijke getuigenis in zich. En daarmee is het een potentieel, krachtig medium naar volgende generaties. Ik heb zeker het gevoel dat hier ook brede maatschappelijke erkenning voor is.

Het Oranjehotel staat niet in zomaar een stad; het staat in Den Haag! De stad die het predicaat “Internationale Stad van Vrede en Recht” draagt. Die toekenning kreeg onze stad vanwege de gastvrijheid die werd geboden aan multilaterale organisaties. Het Vredespaleis werd de grondslag. Daarop werd voortgebouwd door de komst van instellingen van de Verenigde Naties en de Europese Unie op het gebied van het internationaal recht, en verwante instellingen.

Ook de Haagse musea worden door de gemeente nadrukkelijk betrokken in het uitdragen van deze universele waarden. In het Haagse coalitieakkoord is te lezen: "Cultureel erfgoed moet zichtbaar zijn in de stad. Daarom komt er een impuls voor de Atlantikwall en het Oranjehotel." Ik ben ervan overtuigd dat we hiermee de status van Den Haag als "Internationale Stad van Vrede en Recht" verder versterken.

Daarmee staat het Oranjehotel niet op zichzelf. Nederland kent meer historische plekken die herinneren aan de meest zwarte bladzijden uit onze recente geschiedenis. Zoals concentratiekampen en andere plaatsen waar mensen bijeen werden gebracht en gedreven. Om vervolgens geïnterneerd en gemarteld, en zelfs weggevoerd en fysiek vernietigd te worden.

Ook zijn er veel plekken die herinneringen oproepen aan het verzet tegen fascisme, door moedige burgers uit alle lagen van de bevolking. Velen betaalden daarvoor de hoogste prijs: hun leven. Hun verhaal wordt ook levend gehouden in de vele verzetsmusea in Nederland.

De ervaringen met vervolging en verzet zijn van groot belang en raken ons allemaal. De offers die toen werden gebracht, legden de basis van onze huidige vrijheid. Dit historisch verhaal moeten we daarom blijven vertellen, zodat nieuwe generaties begrijpen dat vrede en vrijheid niet vanzelfsprekend zijn.

De gebeurtenissen in de wereld de afgelopen maanden roepen vragen op. Ik merk onzekerheid, ook bij jongeren. "Kan zo'n oorlog weer uitbreken? Zien we in de gebeurtenissen op de Krim, een parallel met eind jaren 30, of is er wezenlijk wat veranderd?"

Een historisch verhaal spreekt natuurlijk het meest tot de verbeelding op de plek waar het allemaal is geschied. Mevrouw Mulock Houwer sprak zojuist al over de toekomst van deze plek. Doodencel 601 bevindt zich in een cellenblok dat moet worden gesloopt. Er ligt een plan om de Doodencel 601 toch te kunnen behouden. Maar het is een plan dat veel geld kost.

De oproep voor behoud van het Oranjehotel kreeg brede steun vanuit het parlement. Maar vervolgens kregen we te maken met de wereldwijde economische crisis die burgers en bedrijven treft. Dit leidde tot vergaande bezuinigingen op de overheidsuitgaven, ook als het gaat om het Erfgoed van de Tweede Wereldoorlog. Het vinden van financiering voor het behoud en de herontwikkeling van het Oranjehotel is een monumentale opgave. Toch hebben gemotiveerde mensen zich daarvoor ingezet. Voor de herdenking van de slachtoffers enerzijds, maar vooral ook voor het behoud van de herinnering, in het belang van huidige en nieuwe generaties.

De Stichting Oranjehotel heeft een beroep gedaan op vele partijen, ook op het rijk. Niet zonder resultaat. Inmiddels hebben de ministeries van Binnenlandse Zaken en Veiligheid en Justitie toegezegd een grote kostenpost op zich te nemen. Het gaat dan om het bouwkundig en technisch loskoppelen van het gebouw met de Doodencel 601 van de Justitiële Inrichting Scheveningen waarvan het nu nog deel uitmaakt. Daarmee is de basis gelegd voor de ontwikkeling van een zelfstandig en toegankelijk monument en herinneringscentrum.

Begin juni 2014 was het Businessplan voor een losstaand Oranjehotel gereed. Dat was voor mij aanleiding om in gesprek te gaan met het vfonds, het Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg. U had een eerdere versie van uw plan daar al ingediend en besproken.

Het doet mij genoegen om vandaag te kunnen vertellen dat het overleg met het vfonds tot resultaat heeft geleid. Onder een aantal voorwaarden, lijkt het vfonds bereid om een bedrag van één miljoen euro te reserveren voor de investeringskosten van het Oranjehotel.

Ik verwacht dat het bestuur van de Stichting Oranjehotel in staat is om de rest van het geld bijeen te krijgen. Samenwerking met andere partijen – zoals musea, herinneringscentra en scholen, lokaal en nationaal, maar deels ook internationaal – is daarvoor noodzakelijk. Om kennis te delen, de oorlogsverhalen met elkaar te verbinden en de oorlogslessen te actualiseren.

Dames en heren, Jongens en meisjes,

In Nederland streven we naar actief burgerschap. Dat betekent dat we willen dat mensen zélf kritisch nadenken. Dat ze niet zo maar doen wat andere mensen zeggen.

Remco Campert schreef een gedicht dat daar mooi op aansluit. Daar wil ik deze herdenkingsrede graag mee eindigen.

Verzet begint niet met grote woorden

maar met kleine daden

*zoals storm met zacht geritsel in de tuin
of de kat die de kolder in z'n kop krijgt*

*zoals rivieren
met een kleine bron
verscholen in het woud*

*zoals een vuurzee
met dezelfde lucifer
die de sigaret aansteekt*

*zoals liefde met een blik
een aanraking iets dat je opvalt in een stem*

*jezelf een vraag stellen
daarmee begint verzet
en dan die vraag
aan een ander stellen*